

УДК 316.6:66

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРОФЕСІОНАЛЬНО-РОЛЬОВИХ ДІЙ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

Коваль К.І., старший викладач
кафедри теорії та методики практичної психології
Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського

Стаття є теоретичним і емпіричним дослідженням системи професійно-рольових дій студентів-психологів. У роботі уточнено зміст поняття «професійно-рольові дії» особистості, описано та систематизовано методологічно значущі підходи у визначенні рольової структури діяльності психолога. Проведено емпіричне дослідження зовнішніх і внутрішніх показників професійно-рольових дій студентів-психологів.

Ключові слова: професійно-рольова діяльність, специфіка професійних ролей, компоненти професійно-рольових дій психологів.

Статья посвящена изучению особенностей профессионально-ролевых действий студентов-психологов в процессе их обучения. В работе представлен теоретико-методологический анализ современных подходов к изучению профессионально-ролевой деятельности психолога. Представлены результаты эмпирического исследования системы профессионально-ролевых действий и широкого спектра ролевых характеристик личности будущего психолога.

Ключевые слова: профессионально-ролевая деятельность, профессионально-ролевые действия, специфика профессиональных ролей психолога, компоненты профессионально-ролевых действий студентов-психологов.

Koval K.I. MODERN TRENDS IN RESEARCH PROFESSIONAL OF ACTION ROLES STUDENTS-PSYCHOLOGISTS

The article studies the features of professional-action role psychology students during their training. This article presents a theoretical and methodological analysis of current approaches to the study of the role of professional work of the psychologist. The results of empirical studies of professional-action role-playing and a wide range of role-playing characteristics of a future psychologist.

Key words: vocational roles of psychologist activities, vocational role of action, specific professional roles of a psychologist, components of professional action role-psychology students.

Постановка проблеми. У наші часи, коли країна орієнтується на інноваційний шлях розвитку, втілення багатьох прогресивних ідей, пов'язаних з модернізацією життєдіяльності кожної людини, багато в чому залежить від своєчасної психологічної підтримки і допомоги. У зв'язку з цим якісно змінюється система вимог, що пред'являються державою та суспільством до особистості та професіоналізму практичних психологів. Тому сучасний психолог повинен постійно розвиватися, мати активну життєву позицію, бути творчим, гнучким і мобільним фахівцем і володіти широким набором (репертуаром) ефективних професійно-рольових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічно значущими підходами у визначенні рольової структури діяльності є позиції, які представлені в загальній теорії діяльності (К. О. Абульханова-Славська, В.В. Давидов, Г.С. Костюк, С.Д. Максименко та ін.), а також наявні уявлення про рольові функції та дії особистості у професійній діяльності (П.П. Горностай, О.М. Іванова, В.О. Якунін та ін.).

Узагальнюючи дослідження цих авторів, можна відзначити, що найчастіше під професійно-ролевими діями ними розуміються відносно закінчені елементи діяльності, що відповідають заданій професійній ролі, спрямовані на досягнення проміжних цілей і підпорядковані загальному мотиву [1, 5].

Подальший теоретичний аналіз доступних нам науково-емпіричних досліджень дозволив визначити окремі тенденції у вивченні питання про рольові функції та дії майбутніх психологів. Найбільш системно ці дані представлені в роботах О. Ф. Бондаренко [2], Т. М. Буякас [3], О. М. Іванової [5], В. Г. Панка [7], Д. Бартрама та Р.Р. Ро [8].

Узагальнення результатів вищенаведених науково-практичних робіт дозволило відзначити декілька актуальних напрямів: виявляються умови професійного становлення особистості майбутнього психолога (О.Ф. Бондаренко, Т.М. Буякас та ін.), описується психологічна готовність психолога до професійної діяльності (Л.О. Кандибович, В.Г. Панок та ін.); здійснюється системний аналіз діяльності психолога (О.М. Іванова, Д. Бартрам та Р.Р. Ро).

Виклад основного матеріалу дослідження. Зупинимося детальніше на результатах, отриманих у цих роботах, які дають непряму інформацію про професійно-рольові дії студентів-психологів.

Так, в роботах О. М. Іванової описується використання системного аналізу діяльності професіонала-психолога за допомогою розробленого нею методу «аналітичної професіограми» [5]. Відзначимо, що запропонований автором метод «аналітичної професіограми психолога» може бути теоретико-методологічною основою для організації емпіричного дослідження готовності студента-психолога до конкретних професійно-рольових дій і діяльності, оскільки цей метод містить і основні характеристики трудового процесу психолога (об'єкта праці), і основні ознаки суб'єкта праці, професійно-рольові можливості, що розкривають його, відбивають професійно-важливі якості, а також мотиваційний і емоційний стан психолога.

Зупинимося коротко також на характеристичі професійних функцій і завдань психолога (див. табл. 1), які, на думку Т. М. Буякас [3] можна називати також і ролеви-ми функціями:

- науково-дослідна функція (участь у роботі наукової групи, планування й організація досліджень, робота з літературою, розробка і вдосконалення кількісних методів дослідження);

- експертно-діагностична функція (збір феноменологічних даних, висування теоретичних конструктів і гіпотез, вибір методів і методик, проведення обстеження, постановка діагнозу, видача зворотного зв'язку, рекомендацій, прогнозів);

- експериментальна функція (планування експерименту, визначення змінних, висування та перевірка гіпотез, уточнення умов, протоколювання, обробка даних, інтерпретація результатів і написання звіту);

- психопрофілактична функція (організувати, рекомендувати, радити, враховувати, розробляти);

- психотерапевтична функція (встановлення терапевтичного альянсу, аналіз запиту, робота з проблемами, аналіз причин, здійснення терапевтичної інтервенції, оцінка ефективності);

- психокорекційна та реабілітаційна функції (організувати, проводити, брати участь, розробляти, враховувати, оцінювати);

- консультативна функція (встановлення контакту, аналіз запиту, робота з проблемами, організація психологічної інтервенції, надання емоційної підтримки);

- лекційно-просвітницька функція, функція активного навчання (проведення різних

навчальних занять, читання лекцій, підбір засобів і методів навчання, підготовка занять, їх аналіз, проведення бесід, соціально-психологічних тренінгів, рольових ігор);

- профорієнтація та профконсультаційна функція (бесіда, читання лекцій, проектування професійної діяльності, розробка професіограми, проведення профотбору) [3].

Подальший аналіз професійних функцій і дій (див. табл. 1), що відображають специфіку ролевої діяльності психолога, припускає розгляд нормативних вимог, досить повно представлених в оглядових роботах Д. Бартрама та Р.Р. Ро [8] та ін.

Так, за даними цих дослідників, готовність психолога до професійної діяльності в багатьох країнах зображується в основному у категоріях професійних ролей і вимог до їх виконання:

- 1) ролі (Roles) – основні види діяльності психолога;

- 2) обов'язки або функції (Responsibilities) – специфічні види діяльності психологів всередині кожної ролі;

- 3) предметні області (Content areas) – області теоретичного знання, які використовуються психологами в рамках практики;

- 4) спеціалізовані знання (Knowledge Statements) – знання, які дають можливість ефективно виконувати обов'язки [8].

За інформацією, представленою Д. Бартрамом та Р.Р. Ро [8], під час розробки професійних стандартів у Великобританії використовується така схема аналізу діяльності психолога:

- визначення ключових (основних) результатів діяльності психолога. З результатів діяльності витікають професійні функції, для виконання яких потрібні певні знання, навички та компетенції.

- аналіз функцій психолога за допомогою функціонального аналізу. Функціональний аналіз є технікою, за допомогою якої створюються стандарти. Формулювання (визначення) функцій створюються на основі відповідей на питання про ключові результати діяльності, наприклад: «Що, необхідно зробити, щоб цей результат був досягнутий?».

Аналогічну структуру має професійний стандарт "EuroPsy", розроблений для психологів країн європейської спільноти. Виділені шість ключових професійних ролей психолога (outputs), для виконання яких психолог повинен мати двадцять первинних компетенцій (inputs).

Узагальнення даних, представлених у рамках системного аналізу професійної діяльності психолога [3, 5, 7] та нормативних вимог (стандартів) до неї [2, 8], дозволило

виявити набір (репертуар) професійно-рольових дій необхідних для майбутніх психологів.

До них передусім були віднесені: зовнішні професійно-рольові дії (діагностую, консультую, психокоректую і реабілітую, рекомендую та ін.); внутрішні професійно-рольові дії (провідник – веду, показую шляхи рішення; учитель – навчаю, являюсь прикладом; аналітик – досліджую; друг – допомагаю, підтримую; фасилітатор – регулюю, але не впливаю; комунікатор – будую спілкування).

Проведений теоретичний аналіз дозволив визначити подальшу мету нашого дослідження і здійснити емпіричну перевірку виявлених нами компонентів професійно-рольових дій у студентів-психологів. У нашому дослідженні взяли участь 63 студентів-психологів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, що навчаються на п'ятому курсі (спеціалісти), та 30 магістрів-психологів. Для вирішення завдання виявлення репертуару життєвих ролей і

ролевої компетентності використовувалися методики «Опитувальник ролевої компетентності» і «Репертуар життєвих ролей особистості» П.П. Горностая [4].

З метою визначення конкретних професійно-рольових дій студентів-психологів застосовувалася розроблена нами методика «Експертна оцінка та самооцінка готовності до виконання професійних ролей» [6].

Систематизація та узагальнення отриманих емпіричних даних здійснювалися за допомогою кількісного аналізу, що дозволило вивчити характер взаємозв'язків між показниками (кореляційний аналіз), що вивчалися. Обчислення робилися за допомогою комп'ютерної програми статистичної обробки SPSS 13.0 (Extraction Method : Unweighted Least Squares). Результати представлені в таблицях 2–3.

Результати, наведені в таблиці 2, свідчать про наявність наступних взаємозв'язків:

– більшість зовнішніх професійно-рольових дій (РД1, РД2, РД3, РД5, РД6, РД7, РД8, РД9, РД10) отримали значущі позитивні зв'язки на 1% і 5% рівні з показником

Таблиця 1

Порівняльний аналіз теоретичних уявлень про рольові функції і дії професійного психолога

Рольові функції за Т. М. Буякас	Ключові ролі та вимоги до них за Д. Бартрамом та Р.Р. Ро	Ключові професійні ролі психолога за професійним стандартом «EuroPsy»
Науково-дослідна функція	Встановлювати і розвивати системи для професійних стандартів у прикладній психології	Роль, яка пов'язана з описом цілі психологічної допомоги. Взаємодія з клієнтом для визначення цілі, яка повинна бути досягнутою в процесі надання послуги
Експертно-діагностична функція	Вносити вклад у розвиток професійних стандартів прикладної психології	Роль, яка пов'язана з оцінкою проблеми (діагноз / виведення суджень). Створення характеристик особистості, груп, організації та ситуацій з використанням належних методів.
Експериментальна функція	Сприяти безперервному розвитку себе як професіонала у прикладній психології	Роль, яка пов'язана з розвитком або створенням продуктів і послуг на основі психологічної теорії і методів, які використовують психологи та їх клієнти.
Психопрофілактична функція	Професійна і етична реакція на непередбачені контексти та події	Роль, яка пов'язана з інтервенцією. Підготовка та проведення інтервенції, яка сприятиме досягненню цілей, використання результатів діагностики і розвитку.
Психотерапевтична функція	Розробляти, вдосконалювати етичних та професійних стандартів у прикладній психології	Роль, яка пов'язана з оцінкою проведеної інтервенції. Оцінка ефективності інтервенції згідно з планом інтервенції та досягнутими цілями
Психокорекційна, реабілітаційна, консультативна, профорієнтаційна функції		Роль, яка пов'язана з комунікацією. Забезпечення клієнтів інформацією таким чином, щоб клієнт міг зрозуміти, наскільки задоволен його потреби та виправдалися сподівання
Лекційно-просвітницька функція		

РГ (рольова гнучкість) і показником ОРК (загальний показник рольової компетентності);

– демонструють поодинокі позитивні значущі взаємозв'язки на $p < 0,05$ рівні між РД1 (проведення діагностики), РД3 (проведення тренінгу), РД13 (роль аналітика, досліджую) і показником ГРП (рольова глибина і рольове переживання).

Результати, представлені в таблиці 3, свідчать про наявність наступних взаємозв'язків:

– більшість зовнішніх професійно-рольових дій (РД1 – проведення діагностики, РД2 – проведення індивідуального консультування, РД3 – проведення тренінгу, РД5 – проведення корекційної роботи, РД7 – консультативна робота з дітьми, РД9 – консультативна робота з сімейною парою)

виявляють значущі позитивні зв'язки на 1% і 5% рівні з наступними життєвими ролями: «Виконавець», «Розумник», «Суддя», «Святий»;

– демонструють значущі негативні взаємозв'язки на $p < 0,01$ і $p < 0,05$ рівні з більшістю зовнішніх професійно-рольових дій (РД1, РД2, РД3, РД5, РД6, РД7, РД8, РД9, РД10) і життєвими ролями: «Посередник», «Спостерігач», «Ображений», «Страждалець», «Іпохондрик», «Критик», «Проповідник».

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, проведений теоретико-емпіричний аналіз рольової діяльності студентів-психологів дозволив зробити наступні висновки.

Професійно-рольова діяльність майбутнього психолога визначається двома основними компонентами: зовнішніми про-

Таблиця 2

Результати кореляційного аналізу між показниками рольової компетентності та професійно-ролевими діями

Пок-ки	Зовнішні рольові дії							Внутрішні ролі			
	Р1	Р2	Р3	Р5	Р8	Р9	Р10	Р11	Р12	Р13	Р16
РГ		554*	401	519*	485	510*	549*	549*	735*	469	707*
ГРП	298		311							306	
ОРК		524*	479	573*	446	488	534*	530*	698*	413	583*

Примітка: тут і в наступних таблицях: 1) нулі і коми не позначені; 2) позначка «*» – $p \leq 0,01$; без позначення – $p \leq 0,05$; 3) система скорочень професійно-рольових дій: РД1 – проведення діагностики, РД2 – проведення індивідуального консультування, РД3 – проведення тренінгу, РД5 – проведення корекційної роботи, РД8 – консультативна робота з дорослим, РД9 – консультативна робота з сімейною парою, РД10 – консультативна робота з групою, РД11 – провідник (веду, показую шляхи рішення); РД12 – учитель (навчаю, являюсь прикладом); РД13 – аналітик (досліджую); РД16 – комунікатор (будую спілкування); 4) система скорочень рольової компетентності: РГ – рольова гнучкість; ГРП – рольова глибина і рольове переживання; ОРК – загальний показник рольової компетентності.

Таблиця 3

Результати кореляційного аналізу між зовнішніми професійно-рольовими діями і репертуаром життєвих ролей

Показники життєвих ролей	Зовнішні професійно-рольові дії									
	Р1	Р2	Р3	Р5	Р6	Р7	Р8	Р9	Р10	
Художник			330							331
Виконавець	410			560*	323	632*				
Посередник			-401						-320	-415
Святий			326				318	415	419	
Комік	-319						377	508*		
Спостерігач			-307							-346
Розумник	446	503*	459		502*					
Ображений	-757*	-550*		-491	-544*	-470	-520*	-423		
Страждалець	-557*	-598*	-470	-702*	-621*	-598*	-612*	-409	-527*	
Трудоголік				-324	-410	-472	-313			
Іпохондрик	-368	-548*		-601*	-605*	-795*	-460			
Критик	-422	-512*		-484	-5168	-454	-487	-413*	-319	
Цілитель				-595*		-393				
Суддя	464	490		521*	590*	586*	436	345		
Проповідник	-679*	-584*	-474	-685*	-604*	-582*	-600*	-384	-499	

фесійно-рольовими діями (діагностую, консультую, психокоректую, реабілітую, рекомендую тощо) та внутрішніми професійно-рольовими діями (провідник – веду, показую шляхи вирішення; учитель – навчаю, являюсь прикладом; аналітик – досліджую; комунікатор – будує спілкування).

Результати емпіричного дослідження демонструють наявність значущих позитивних і негативних взаємозв'язків між показниками рольової компетентності, широким спектром життєвих ролей і більшістю компонентними складовими професійно-рольових дій. Отримані результати дозволяють припустити, що вибір студентами-психологами певного спектру професійно-рольових дій пов'язаний з певним набором життєвих ролей (властивих кожному студенту) і зрілістю їх рольової компетентності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 301 с.

2. Бондаренко А.Ф. Личностное и профессиональное самоопределение отечественного психолога-практика / А.Ф. Бондаренко // Московский психотерапевтический журнал. – 1993. – № 1. – С. 63–76.

3. Т.М. Буякас О проблемах становления чувства самоидентичности у студентов-психологов / Буякас Т.М. // Вестник МГУ. Серия 14: Психология. – 2000. – № 1. – С. 56–62.

4. Горноста́й П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности [монография] / П.П. Горноста́й. – К. : Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.

5. Иванова Е.М. Основы психологического изучения профессиональной деятельности / Е.М. Иванова. – М. : 1989. – С. 78–85.

6. Коваль К.І. Результати апробації методики «Експертна оцінка та самооцінка готовності до виконання професійних ролей» у діяльності рекреаційних психологів / К.І. Коваль // Наука і освіта. – 2012. – № 10 CVXI – С. 112–116.

7. Панок В. Г. Концептуальні підходи до формування особистості практичного психолога / В. Г. Панок // Практична психологія та соціальна робота – 1998. – № 4. – С. 5–7.

8. Bartram D., Roe R. R. Definition and Assessment of Competences in the Context of European Diploma in Psychology // European Psychologist – 2005. – Vol. 10 (2). – P. 93–102.